

ВЫВУЧЭННЕ ТЭМЫ «НАЗОЎНІК» ВУЧНЯМІ НА I СТУПЕНІ АГУЛЬнай СЯРЭДняй АДУКАЦЫІ Ў СІТУАЦЫІ ДВУХМОЎЯ

УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»

Чапля Т. Д., студэнтка 2 курса педагагічнага факультэта

Кафедра прыродазнаўчых і лінгвістычных дысцыплін і методык іх выкладання
Навуковы кіраўнік – к. філал. н., дацэнт Лапкоўская А. М.

Моўная адукацыя вучняў на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь адбываецца ў сітуацыі блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму. Першай мовай, якой авалодваюць дзеці, выступае руская. Пры гэтым далучэнне дзяцей да беларускай мовы адбываецца даволі рана. Дзеці чуюць яе па радыё, тэлебачанні, у дзіцячым садку. У вучняў ствараюцца «жыццёвыя» ўяўленні пра рускую і беларускую мовы, назіраецца паступовае свядомае адрозненне гэтых моў. З улікам сітуацыі блізкароднаснага двухмоўя сістэма пачатковай адукацыі на Беларусі з'яўляецца білінгвальнай як па форме (ёсць класы з беларускай і рускай мовамі навучання), так і па змесце (у адпаведнасці з вучэбнай праграмай у адукацыйны ўключаны дзве блізкароднасныя мовы).

Білінгвальная адукацыя забяспечвае паўнаwartаснае развіццё асобы вучня сродкамі дзвюх моў і прадстаўленых імі культур. Вучань-білінгв мае магчымасць інтэграцыі ў дзве моўныя культуры, што спрыяе як яго разумоваму, так і псіхічнаму развіццю, пашырае і ўзбагачае мысленне і кругагляд. Авалодванне беларускай мовай спрыяе фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці вучня. Што да засваення рускай мовы, то рускамоўныя зносіны пашыраюць камунікатыўнае асяроддзе дзяцей, садзейнічаюць іх далучэнню да сусветнай культуры. Адначасовае ж авалодванне вучнямі на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі дзвюма мовамі (рускай і беларускай) пашырае іх светапогляд, спрыяе развіццю полікультурнай свядомасці і павялічвае патэнцыяльныя маўленчыя магчымасці. Аднак узровень моўнай кампетэнтнасці вучняў забяспечвае ўсё ж такі руская мова. Беларуская мова з'яўляецца мовай нацыянальнай прыналежнасці і выступае ў якасці мовы нацыянальнай ідэнтыфікацыі.

Руская і беларуская мовы – блізкароднасныя. І нягледзячы на падобную лексіку, гучанне, граматычны лад моў, яны маюць шмат рознага, што выклікае памылкі ў вусным і пісьмовым маўленні вучняў. Вывучэнне кожнай часціны мовы немагчыма ўявіць без правільнага вымаўлення слоў. Важную ролю тут іграюць арфаэпічныя і акцэнталагічныя нормы, якія маюць свае асаблівасці ў кожнай з моў. Так, напрыклад, у рускай мове гавораць *вЕрба, крапИва, Имя* і г.д., а ў беларускай мове гэтыя словы маюць іншы націск: *вярба, крапiва, iмя*. Падчас эксперыментальнай работы для засваення вучнямі правільнага націску слоў мы прапанавалі вучням пісаць свой «Слоўнік націску», дзе вучні, па меры вывучэння новых слоў, фіксавалі правільны націск ў двух слупках: «беларуская мова» і «руская мова». Гэтым слоўнікам мы карысталіся як на занятках па

беларускай мове, так і на занятках па рускай мове. Дапамагаў «Слоўнік» і пры падрыхтоўцы да вусных перакладаў. Пры ўзнікненні цяжкасцей, вучні заўсёды маглі знайсці неабходнае слова.

Руская арфаэпія аказвае значны ўплыў на авалоданне роднай мовай. Гэта абумоўлена тым, што каля 70 % жыхароў карыстаюцца рускай мовай. Гук [z] у беларускай мове з'яўляецца фрыкатыўным, гукі [ч], [р], у адрозненні ад рускай мовы, заўсёды цвёрдыя, замест мяккага рускага гука [т'] ужываецца [ц'] і г.д. У гэтым выпадку, настаўнік павінен распрацаваць дадатковыя заданні, накіраваныя на развіццё вуснага маўлення, дзе пры вывучэнні роду, ліку, склону назоўніка дзеці будуць выпрацоўваць фарміраванне ў іх беларускай арфаэпіі: *грыбы, гісторыя, рыба, рак, кот – кацяня, горад – у горадзе* і г.д.

У сітуацыі беларуска-рускага двухмоўя асобую ўвагу ў праграме звяртаецца на несупадзенне катэгорый роду. Напрыклад, у беларускай мове словы *сабака, медаль* – мужчынскага роду, а ў рускай – *собака, медаль* – жаночага. На вывучэнне гэтай тэмы праграма адводзіць 3 гадзіны. Вучэбны дапаможнік змяшчае табліцу «*Будзьце ўважлівыя!*» [1, с. 68], якую неабходна прапанаваць для вывучэння на памяць. Матэрыялу ў падручніку хапае для засваення тэмы на належным узроўні, але, па жаданні, і тут можна выкарыстаць «Слоўнік» для запісу форм роду ў рускай і беларускай мовах.

Акрамя роду, у рускай і беларускай мовах, не супадае і лік. Напрыклад, у беларускай мове словы *чарніцы, дзверы* маюць форму толькі множнага ліку, у той час, як ў рускай *черника, дверь* – адзіночнага ліку. С другога боку *змок, бяліла* ў беларускай мове маюць толькі адзіночны лік, а ў рускай – *сумерки, белила* – множны. Адпаведныя раздзелы ў падручніку змяшчаюць цікавыя практыкаванні, малюнкi, табліцу «*Будзьце ўважлівыя!*» [1, с. 58] і забяспечваюць засваенне неабходных ведаў, уменняў і навыкаў.

Рэалізацыя такога віду падпарадкавальнай сувязі, як кіраванне ў рускай і беларускай мовах таксама не супадае. У рускай мове *болеть чем, благодарить кого*, у беларускай – *хварэць на што, дзякаваць каму*. Таму, калі вучні пачынаюць спалучаць назоўнікі ў словазлучэнні, або выконваць пераклад з рускай мовы на беларускую, то тут настаўнік павінен дадаткова звяртаць увагу на асаблівасці дапасавання і кіравання ў беларускай мове.

Падводзячы вынік, неабходна адзначыць, што змест вучэбных праграм і падручнікаў так ці інакш адлюстроўваюць білінгвізм. Усе пералічаныя праблемы выкладання беларускай мовы аўтары вучэбных дапаможнікаў не пакінулі па-за ўвагай. Выкладанне беларускай мовы на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі ажыццяўляецца ва ўмовах роднаснага беларуска-рускага двухмоўя, што прадугледжвае пастаянны ўлік уплыву рускай мовы на беларускую на ўсіх узроўнях мовы і толькі сістэматычнае і мэтанакіраванае выкладанне як рускай, так і беларускай моў здольна сфарміраваць адукаванага білінгва.

ЛІТАРАТУРА:

1. Свірыдзенка, В. І. Беларуская мова : вучэбны дапаможнік для 3 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / В. І. Свірыдзенка. – Ч. 2. – Мінск, 2017. – 148 с.